

БЛИЗНЯК Микола (Острог) МІЗОЧ НАПРИКІНЦІ XVIII СТОЛІТТЯ

Міста й містечка історичної Волині впродовж XVIII ст. перебували у складі Волинського воєводства Речі Посполитої. Населені пункти в цей період відігравали роль адміністративних, релігійних, економічних, просвітніх і наукових центрів тощо.

У другій половині XVIII ст. відбулася низка кардинальних змін на європейському континенті, в результаті яких волинські землі опинилися у складі Російської імперії. У 1797 р. царським урядом створено нову адміністративно-територіальну одиницю Волинську губернію і розподілено її на дванадцять повітів, а Житомир утвердився як губернський центр. Нова влада відразу ж подбала про збір інформації про новоприєднані терени. Таким чином стараннями російських чиновників на світ з'явився важливий для тогочасного минулого документ під назвою «Географічний та економічний опис Волинської губернії 1798 р.». У цьому описово-статистичному джерелі окреме місце відведене Мізочу. Оригінал опису зберігається в Російському державному військово-історичному архіві. У статті послуговуватимемося його копією, що зберігається у Центральному державному історичному архіві України у м. Києві [10]. Вірогідність матеріалів опису неодноразово стверджено у вітчизняній історіографії завдяки працям Т. Брянцевої та О. Карліної [2, с. 80; 4, с. 97].

Поселення Мізоц в добу середньовіччя перебувало у юрисдикції луцько-острозького єпископа, а з кінця XVI ст. тісно пов'язане з однією із найвпливовіших князівських родин Острозькими та згодом їх спадкоємцями. У другій половині XVIII ст. новий статус здобув Мізоц, який стараннями його власника коронного регента Юзефа Дуніна-Карвицького (*Мізоц у власності представників волинської гілки роду Дуніних-Карвицьких перебував від 1747 до 1939 рр.* [8, с. 219].) був перетворений із села на містечко. 23 вересня 1761 р. польський король Август III Мізоцу надав Магдебурзьке право, поселення почало виконувати функції адміністративного та господарського центру волинських маєтків Карвицьких Мізоцького ключа, що тоді в Луцькому повіті [8, с. 219]. Відтепер Мізоц підноситься, адже тут ще з ранішого часу розбудовується резиденція власників, згідно з локаційним привілеєм проводилося 12 щорічних ярмарків, збільшилася кількість ремісників, купців тощо. Вже на зламі 1750–1760-х рр. Мізоц, за висновками А. Фелонюка, розвивався швидкими темпами й трансформувався в локальний осередок торгівлі ремісничими виробами, тут існував єдиний об'єднаний цех, статут якого затвердив власник міста [8, с. 219–220]. Важливим доповненням до попередніх зусиль власників на шляху до розбудови містечка в європейському контексті стало облаштування палацово-паркового ансамблю та фруктового саду.

На час створення опису Волинської губернії у 1798 р. Мізоц належав генерал-майору коронних військ Кшиштофу Дуніну-Карвицькому (від 1782 р. згідно з заповітом батька Юзефа Дуніна-Карвицького [7, с. 38–39]). Він продовжив традиції своїх предків стосовно розвитку діничного родового гнізда. Окрім всього іншого власник містечка активно сприяв розвитку освіти, надавши у 1803 р. фондуш на повне утримання Мізоцького училища. Відповідно до нових адміністративно-територіальних трансформацій Мізоц був включений до складу Дубенського повіту (сюди входило всього 18 міст і містечок, а міське населення повіту складало 18 % [1, с. 73]).

У Мізоці у досліджуваний період функціонувала церква Різдва Богородиці, збудована у 1743 р. [6, с. 918]. У цей час священником був Антоній Кликавський (чи Ключовський), який у 1783 р. отримав ерекцію (*ерекцію тут слід розуміти як відповідний рекомендаційний лист до вищого представника духовної влади з проханням призначити зазначену у листі особу парохом, з розписом розмірів церковних землеволодінь, що надаються церкві, їх місцезнаходженням*) від Дуніна-Карвицького. Прикметно, що ця ерекція, за даними М. Теодоровича, була відправлена до унійного єпископа Луцького і острозького Кипріяна Стецького з проханням, щоби мізоцькі священники завжди залишалися «в унії» [6, с. 918]. Отець Кликавський відправляв службу Божу в названій церкві Мізоца до 1806 р., а після, в силу непорозуміння із власником, був переведений до м. Варковичі [6, с. 918]. Очевидно, мізоцька церква була ще унійною наприкінці XVIII ст., а

відповісти на питання коли вона стала православною в силу царської урядової політики можливо лише після відповідних архівних пошуків.

У соціальній структурі містечка маємо: духовенство, дворянство (шляхта), купців та міщан, підданих власницьких тощо (див. таблицю 1). Відсутні в Мізочі, на відміну від інших волинських міських поселень для того часу, піддані казенні та старостинські й духовні.

Відповідний рівень виробництва у містечку забезпечувався об'єднаним цехом ремісників, до якого входили майстри металообробних, шкірообробних та деревообробних професій, що працював тут до середини XIX ст. [8, с. 219-220]. На річці Стубелка (притока Стубли) працювало два млини, в кожному з яких влаштовано одні жорна. Правда, млини працювали лише весною та восени.

Окремі відомості маємо про міську торгівлю. Тут було облаштовано дванадцять торговельних дерев'яних лавок [10, арк. 6]. Достатньо економічно активним стало місцеве єврейство, представники якого займалися роздрібною торгівлею, реалізовували різноманітні напої [10, арк. 6]. В умовах російської влади кількість щорічних ярмарків зменшилася, порівняно з попередніми роками, до трьох. За старим стилем вони відбувалися під час православних свят по одному дню: 1) 23 квітня; 2) 14 вересня; 3) 9 грудня [10, арк. 6]. Головним чином на ярмарки з'їжджалися мешканці найближчих міст і сіл. Відтак, тут предметом торгівлі ставала місцева сільськогосподарська продукція, продавали велику рогату худобу.

На глинкувато-піщаних мізоцьких ґрунтах сіяли жито, пшеницю, овес тощо, а при доброму удобренні землі, згідно матеріалів укладачів опису містечка 1798 р., можна отримати урожай втричі більший [10, арк. 6].

Флора і фауна тогочасної Мізоччини досить різноманітна і частково зафіксована в російських документах. Сінокоси незначні, а в лісах тоді росли сосни, дуби, берези, ясени, клени тощо. Для будівництва місцеві лісові ресурси слабко придатні. У місцевій річці та потічках водилася риба: щуки, окуні, карасі, лини та плітки [10, арк. 6].

В Мізочі мешкали селяни, основним заняттям яких, безумовно, був обробіток землі. Вони становили найбільш чисельну категорію населення піддані власницькі 800 осіб (70 %). В їх господарствах мало місце й тваринництво, насамперед, йдеться про рогату худобу, овець, коней. Птахівництво мало другорядну роль. Селяни наприкінці XVIII ст. відробляли панщину у розмірі трьох днів на тиждень, інші працювали на власні потреби [10, арк. 6].

Наприкінці XVIII ст. у Мізочі мешкали українці, основним заняттям яких було землеробство і промисли, євреї, які займалися торговельною діяльністю та поляки, головним чином службовці у маєтку Карвицьких [9, с. 25]. Незначний відсоток тут становили цигани.

В цілому дослідники міста приходять до висновків про те, що в перші роки перебування у складі Російської імперії Мізоч належав до типових приватних містечок Волинської губернії, був промислово-торгівельним центром маєтків Карвицьких [3]. Підставою для інтенсифікації господарства міста послугувала низка зусиль його власників впродовж середини та другої половини XVIII ст. Родина Карвицьких наприкінці XVIII ст. отримувала від Мізоча щороку 2125 рублів прибутку [10, арк. 6].

Отже, містечко Мізоч наприкінці XVIII ст. продовжувало виконувати функції одного з рядових міських поселень Волинської губернії. Урбанізаційні тенденції забезпечили зосередження у центрі мізоцького ключа локальної торгівлі, продовжувало певний розвиток, хоч вже на завершальному етапі, цехове ремесло. У містечку мешкали різні національні громади з безумовним переважанням українців. Достатньо виявилось у містечку підстав для розгортання освітніх та релігійних традицій попереднього часу. Архітектурно-планувальні ініціативи власників Мізоча вписували його поступ у європейський контекст.

Таблиця 1

Населення Мізоча у 1798 році

У тому числі	Чоловічої статі	Жіночої статі	%
Духовного чину	6	2	0.6
Шляхта (дворянство)	39	35	6.4
Купців та міщан	68	110	15.5
Підданих казенних і старостинських	-	-	-
Підданих духовних	-	-	-
Підданих власницьких	394	406	70
Вільних та циган	44	43	7.5
Всього	551	596	100
Двори (домогосподарства)			136
Всього мешканців			1147

Таблиця складена на основі: ЦДІАК, ф. КМФ-11, оп. 2, од. зб. 5, арк. 6.

Джерела та література:

1. Брянцева Т.П. Генеральний перепис 1797–1798 рр. про міське населення Волині // Вісник Київського університету: серія історії. – К., 1975. – Вип. 17. – С. 69 - 76.
2. Брянцева Т.П. Соціальна структура населення міст Волині наприкінці XVIII ст. / Т.П. Брянцева // Вісник Київського університету: серія історії. – К., 1981. – Вип. 23. – С. 79 - 87.
3. Карліна О. Мізоч як типове приватне містечко Волинської губернії наприкінці XVIII – в 50-х роках XIX ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Зб. наук. праць. – Рівне, 2007. – Вип. 11. – С. 71 - 76.
4. Карліна О.М. Соціальна структура населення міст і містечок Волинської губернії наприкінці XVIII століття // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2013. – Вип. 10. – С. 97 - 114.
5. Сейко Н. А. Фундування народних училищ польською громадою Правобережжя (перша половина XIX ст.) // Українська полоністика. – Житомир, 2011. – Вип. 8. – С. 70 - 80.
6. Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т.2: уезды Ровенский, Острожский и Дубенский. – Почаев, 1890. – 1120 с.
7. Фелонюк А. До питання про гідичну приналежність Мізоча у XVIII – на початку XX ст. // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія історичні науки / Відп. ред. Л. Шелюк. – Рівне, 2005. – С. 37 - 41.
8. Фелонюк А. Стату цеху Мізоча 1763 року // Острозька давнина. Науковий збірник / Редкол.: І. Пасічник, І. Тесленко (відп. ред.). – Остріг: Вид-во НУОА, 2013. – Вип. 2. – С. 219 - 230.
9. Фелонюк А. Юзеф Дунін-Карвіцький та Магдебурзьке право Мізоча на Волині. – Рівне, 2011. – 28 с.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. КМФ-11 (Історія міст і сіл України), оп. 2, од. зб. 5 «Опис Дубенського повіту Волинської губернії 1798 р.». – 17 арк.